

Mojca Ramšak

"POČITNICE SEM PREŽIVELA V 19. STOLETJU."

INTERVJU Z MARIJO KOZAR MUKIČ

Nekateri intervjuji sodijo bolj v rubriko "iz računalnika v računalnik" namesto "iz oči v oči". Tudi ta je te vrste. Z Marijo Kozar Mukič se nisem še nikoli inela priložnosti pogovarjati v živo, če odštejem nagovarjanja in krajše pogovore po telefonu iz Ljubljane v Szombathely na Madžarskem ter prištetjem najino dopisovanje. Pa vendar - ta intervju sem hotela narediti, zato ker njeno delo ni nepomembno za slovensko etnologijo, predvsem pa je pomembno za porabske Slovence. In navsezadnje - je edina etnologinja, ki preučuje tamkajšnje Slovence in tudi živi med njimi. Pred kratkim je izšlo njeno pionirsko delo na področju etnološkega slovaropisja, *Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem*, slovar, v katerem je zgoščeno njeno skoraj dvajsetletno terensko in kabinetno delo. Razlogov za intervju je torej več kot dovolj in z njim nadaljujemo serijo "predstavitev uspešnih slovenskih etnologinj" v tej rubriki.

Marija Kozar Mukič se je rodila v Budimpešti in je leta 1978 diplomirala iz etnologije in slovenskega jezika na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Leta 1979 se je zaposlila v Savaria Muzeumu v Szombathelyju; leta 1983 je v monoštorskem muzeju pripravila odmevno razstavo *Slovenci v okolici Monoštra*. Z možem Francem je objavila knjigo *Slovensko Porabje* (1982), sama pa Etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja za to območje - *Slovensko Porabje - Szlovénvidék* (1984), monografijo *Gornji Senik* (1988), katalog *Avugust Pavel - etnolog in organizator muzeja* (1986) in nazadnje *Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem - A Magyarországi Szlovének néprajzi szótára* (1996).

S svojimi deli Mukičeva pomembno prispeva k poznavanju širšega panonskega kulturnega prostora v 19. in 20. stoletju, ki je, kar zadeva etnološke topografske predstavitve, tudi sicer najbolj preučen.

Zaposleni ste kot etnologinja v Muzeju Savaria v Szombathelyju. Kakšna je bila vaša poklicna pot, potem ko ste diplomirali iz etnologije in slovenskega jezika na ljubljanski univerzi leta 1978?

V Muzeju Savaria sem zaposlena od 1. marca 1979. Hkrati z muzejsko službo sem tri mesece skrbela še za slovenske, nemške in hrvaške knjižnice kot knjižničarka županijske knjižnice v Szombathelyju. Aprila istega leta sem postala tudi piva urednica in novinarka slovenskih oddaj Radia Győr. To oddajo - s katero se oglašamo le 25 minut tedensko - pripravljam še danes, in sicer s pomočjo moža Franceka in sina Dušana. Od ustanovitve (1983) do danes skrbim za delovanje

Marija Kozar Mukič, 1997.
Foto: arhiv MKM.

muzeja Avgusta Pavla v Monoštru in postavitve skromnih občasnih razstav v njem.

Kako pa je z etnološko preučенostjo? Sami ste prispevali in napisali že tri temeljna dela o porabskih Slovencih: Etnološko topografijo za slovensko Porabje leta 1984, dvojezično monografijo ene od devetih porabskih vasi, Gornji Senik leta 1988 in, nazadnje, sintetično delo Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem leta 1995. Kakšni so vaši načrti v prihodnje in kako je s sodelavci, ki bi jih zanimale takšne raziskave?

Na vseh predstavitev in v vseh recenzijah moje zadnje knjige je bilo ugotovljeno, da je z njo "etnološka podoba Slovenskega Porabja za 20. stoletje do dobrih mere zaokrožena". V geslih etnološkega slovarja sem res poskušala zajeti način življenja Porabcev v zadnjih sto letih. Kljub temu je - zaradi neraziskanosti - izostalo zelo pomembno geslo: izseljenstvo. Sezonsko in izseljenstvo je bilo tako pomembno v življenju porabskih ljudi, da bi oboje zaslužilo monografsko obdelavo. Veselilo bi me, če bi si našla sodelavce za sestavitev teh monografij. Sama bi rada dopolnila svoj etnološki slovar - s podatki iz 16. do 19. stoletja - do leta 2000. V szombathelyskem muzeju na prostem pa bi rada sodelovala pri postavitvi rekonstrukcije gornjeseniške dimnice (1998).

S kakšnimi problemi se srečujete na terenu in v muzeju?

Na terenu sem zbirala podatke s pomočjo vprašalnic, intervjujev, življenjepisov in z opazovanjem z neposredno udeležbo. Starejši ljudje so se spominjali še pripovedovanja svojih staršev, starih staršev iz 19. stoletja. Čim večja je razlika v starosti med pripovedovalcem in izpraševalcem, tem lažje je terensko delo. Ko človek izprašuje generacijo svojih staršev ali svojo generacijo, že ima težave. Kar hitro ti odgovorijo: zakaj sprašuješ, saj sama dobro veš, kako je to! Najbolj uspešna, toda najtežja metoda je opazovanje z neposredno udeležbo. Moraš imeti neko predznanje in dober spomin. Zapisovati ne smeš, ker s tem zmotiš "informatore" in ne dobiš objektivnega odgovora. Največji problem je, da "informatore" prehitro umirajo, še preden jih utegneš dobro izprašati. Najstarejši ljudje, ki živijo danes v Porabju, so rojeni že v 20. stoletju. Njihov spomin ne sega več nazaj v 19. stoletje. Porabci od generacije do generacije slabše obvladajo svojo materinščino. Z materinščino vred pa izginjajo tudi elementi slovenske kulture v Porabju.

Muzej Avgusta Pavla v Monoštru je edini slovenski muzej na Madžarskem. Zaradi finančnih težav - ki pestijo vse muzeje na Madžarskem - je odprt samo od 1. aprila do 1. decembra. V depojih ni prostora za nadaljnjo nabavo predmetov in nimamo posebne dvorane za občasne razstave. Z razširitvijo muzejske stavbe bi imeli možnost za to, da bi sprejemali razstave tudi iz slovenskih muzejev. Za tako sodelovanje smo imeli možnost v Muzeju Savaria (npr. "Maske" iz Ptuj, "Kuhinja" iz SEM, "Panjske končnice" iz Radovljice ipd.), ki pa je oddaljen 60 km od Monoštra. Tudi s takimi razstavami bi radi prispevali k ohranitvi narodnostne zavesti porabskih Slovencev.

V Muzeju Savaria je raziskoval od dvajsetih let do svoje smrti leta 1946 slovensko narodnostno kulturo Avgust Pavel. Koliko upoštevate gradivo, ki ga je zapustil, npr. njegove jezikoslovne študije porabskega govora?

Avgust Pavel je bil med 1928 in 1946 kustos etnolog in ravnatelj Muzeja Savaria v Szombathelyu. V tem času je zbiral predmete in podatke ter fotografiral v več kot sto naseljih takratne Železne županije. V teh - potrianonskih - časih pa mu je bilo terensko delo v porabskih vaseh otežkočeno, ker so bili "odnošaji med obema državama še vedno preveč napeti, posebno na mejah". (Tako se je pritoževal v svojem pismu Vilku Novaku.) V Porabju je zbiral podatke le o odprtih ognjiščih in lovu na brinjevke, kar je tudi objavil. Omenjeni dve razpravi vsebujeta tudi jezikoslovne podatke. O porabskem govoru jezikoslovnih študij ni pisal. V njegovi zapuščini v Muzeju Savaria je ostalo le nekaj podatkov o prehrani, nekaj izštevank, besed in besednih zvez iz porabskih vasi.

Kako je sploh preučen porabski govor, kako vplivi asimilacije?

Porabski govor je na žalost zelo slabo preučen. Ravno zato predstavljam v svoji monografiji način življenja Gornjeseničanov z njihovim lastnim izpričevanjem. Njihove stavke navajam velikokrat dobesedno, da bi si bralec pridobil sliko tudi o seniškem govoru, njegovem besedišču. Knjigi je dodan tudi slovarček narečnih izrazov. Tudi v etnološki slovar sem imela namen vključiti čim več narečnih besed, ki sem jih na koncu knjige zbrala v kazalo narečnih izrazov.

Tako vem, da poteka na Katedri za slovenščino v Szom-

bathelyu pod vodstvom profesorice mariborske univerze dr. Zinke Zorko zbiranje gradiva o porabskem narečju.

V študijskem letu 1974/75 je bil v Szombathelyu ustanovljen lektorat za slovenski jezik in književnost, kasneje, leta 1980, pa še katedra. Kako ocenjujete to dejavnost glede na to, da ste tam tudi sami nekaj časa poučevali? Kakšno je zanimanje za študij in kadrovska zasedba?

Zanimanje za študij slovenščine na szombathelyski katedri je vedno manjše. Tu izobražujejo le učitelje slovenščine (in kakšnega drugega predmeta). Potrebe po slovenskih učiteljih na porabskih osnovnih in srednjih šolah so omejene. Diplomanti katedre se zaposlujejo zunaj Porabja. Na katedri poučujeta tudi dve profesorici iz Porabja. Ena je iz Števanovcev, druga z Gornjega Senika. Obe obvladata obe varianti porabskega narečja. Prav zaradi tega bi bilo pomembno, da bi na katedri poučevali tudi dialektologijo in da bi tudi pri poučevanju slovenskega knjižnega jezika izhajali iz narečja.

V Sloveniji se z etnologijo porabskih Slovencev ukvarjata še Vilko Novak in Katarina Hirnök Munda. Kakšni so vaši stiki z njima, kakšni z drugimi kolegi etnologi?

Od etnologov v Sloveniji imam največ stikov s profesorjem Novakom in Katarino Hirnök Munda, saj vsi trije raziskujemo isto območje. Med letoma 1973 in 1978 sem bila študentka profesorjev Novaka in Kremenška. Največ strokovnih stikov imam vse do danes z njima. Vse tri moje knjige so nastale v okviru projekta *Način življenja Slovencev v 20. stoletju*, katerega nosilec je bil dr. Slavko Kremenšek. Pri vseh treh knjigah je sodeloval kot urednik, svetovalec. Profesor Novak pa - kot poznavalec porabske ljudske kulture - kot strokovni lektor. Njegova dela v zvezi s Porabjem in Prekmurjem prebiram in uporabljam kot strokovno literaturo pri svojih spisih. Ko sem v Ljubljani, se vedno posvetujem s profesorjem Kremenškom in Novakom.

Katarina Hirnök Munda je bila zaposlena dvakrat po dve leti (1984-86 in 1989-91) v muzeju Avgusta Pavla v Monoštru. Najbolj aktivno sva sodelovali v tem času. Skupaj sva inventarizirali vse predmete, ki so bili leta 1991 tudi fotografirani. Odkar je Katarina zaposlena v Ljubljani, imava stike po telefonu, toda ostajajo tudi možnosti za osebne pogovore. Pri nastajanju mojega etnološkega slovarja je Katarina veliko pomagala pri nabavi strokovne literature, fotokopij strokovnih člankov in kot "kurirka" pri posredovanju mojih rokopisov slovenskemu uredniku in lektorju. Uslugo sem ji vračala z madžarsko literaturo in fotokopijami razprav, ki jih je uporabljala pri pisanju svoje doktorske disertacije.

Pri nastanku mojega slovarja so mi veliko pomagali tudi drugi kolegi etnologi v Sloveniji: sodelavci SEM, ISN ZRC SAZU, Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo, sodelavci Pokrajinskega muzeja v Murski Soboti idr.

Vaš Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem je prvo etnološko enciklopedično delo v Sloveniji ali za Slovence. Gradivo zanj ste skoraj dvajset let zbirali prav na terenu. Kakšni so bili vaši motivi, da ste se sami lotili tako velikega projekta?

Po topografiji in monografiji mi je ostalo še veliko neobjavljenega gradiva. V obeh sem tudi napovedala tretjo knjigo. Obljuba dela dolg. Zelo me skrbi tudi to, da mi pred očmi izginja porabska ljudska kultura. Pa še čas me je preganjal, saj

starejši pripovedovalci umirajo. Zaradi vsega tega mi ni preostalo drugega, kot da začnem urejati že objavljeno in še neobjavljeno gradivo in ga dopolnjevati s terenskimi podatki.

Ob strokovnih motivih sem imela tudi subjektivne, osebne. Rojena sem v Budimpešti, govoriti me je naučila babica na Gornjem Seniku. V šolo sem hodila v Budimpešti, toda počitnice sem preživljala na Gornjem Seniku - v 19. stoletju. V 50. in 60. letih so namreč živeli Gornjeseničani od poljedelstva in živinoreje. Gospodarili so tako, kakor so to videli pri svojih starih, starih starših. Slovenstvo v Porabju je bilo povezano s kmečkim življenjem. Ko se s kmetovanjem niso mogli več preživljati, so začeli opuščati tudi slovenski jezik in s tem slovensko kulturo. Asimilacije ni mogoče ustaviti. Besedni zaklad Porabcev se ni moderniziral. Kot etnologinja nimam drugih možnosti, kot da rešim, kar se da, in s svojimi knjigami postavim "spomenik izumrlim porabskim Slovincem".

Ali ste imeli tudi kakšne spodbude od madžarskih kolegov, ki že imajo za seboj tako temeljno delo, Magyar Néprajzi Leksikon v petih knjigah, ki so izhajale od leta 1977 do 1982?

Pri sestavljanju geselnika sem se naslanjala na *Madžarski etnološki leksikon*. Praktično je to potekalo tako, da sem vzela v roke vseh pet zvezkov in prebrala vsako geslo. Vmes sem si delala zapiske. Prepognila sem listek A5 formata. Na eno stran sem si izpisala madžarsko terminologijo s pomembnimi podatki. Na drugo stran porabsko terminologijo. Na koncu sem listke sortirala po etnološki sistematiki: materialna, duhovna, socialna kultura. Potem pa še znotraj tega (poljedelstvo, živinoreja...). Zatem sem začela iskati ustrezno terminologijo v slovenski etnologiji. Največ sem uporabljala *SSKJ* in *Slovensko ljudsko kulturo* Vilka Novaka iz leta 1960. Slednja je pravi leksikon, enostavno jo je treba prepisati v gesla! Pri geslih s področja gospodarstva mi je zelo koristilo delo Marije Makarovič *Kmečko gospodarstvo na Slovenskem*. Ne samo z opisi predmetov in pojavov, ampak tudi z risbami. Kot stalen priručnik sem listala še *Slovensko ljudsko izročilo*, *Narodopisje Slovencev* in *Enciklopedijo Slovenije*.

Od madžarskih kolegov mi je največ pomagal madžarski urednik mojega slovarja, dr. Imre Gráfik. Kot sodelavec etnološkega muzeja v Budimpešti (Néprajzi Múzeum) je imel že prej stike s slovenskimi etnologi, med drugim je postavil razstavo v SEM. Med leti 1986-93, ko je bil ravnatelj Muzeja Savaria, so stiki s slovenskimi kolegi postali bolj živahni. Imeli smo skupne razstave, izmenjali smo si strokovnjake. Dr. Gráfik je podpiral tudi izdajo moje monografije o Gornjem Seniku. Za urednika in lektorja madžarskega teksta slovarja sem si ga izbrala tudi zato, ker je slovaškega rodu in razume tudi slovensko.

Govori se, da bo izšla še dopolnjena izdaja z gradivom iz arhivov. Lahko kaj več poveste o tem?

V etnološkem slovarju je veliko gesel, ki bi jih bilo potrebno dopolniti s podatki iz 18. - 19. stoletja. Dokumenti v županiškem arhivu v Szombathelyu vsebujejo veliko podatkov o načinu življenja Slovencev v porabskih vaseh. Tako npr.: zapuščinski inventarji o stanovanjski kulturi, terezijanski katastri o gospodarstvu ipd.

Ali se ukvarjate tudi s Slovenci v Porabju, ki živijo v mestu?

Slovenci na Madžarskem živijo tudi v mestih Monošter, Szombathely, Mosonmagyaróvár in Budimpešta. O Slovencih v Monoštru sva imeli s Katarino Hirnök Munda leta 1986 referat na mednarodni narodnostni etnološki konferenci v Békéscsabi. Raziskovanje Slovencev v mestih sta potem nadaljevala Katarina (Monošter) in madžarski sociolog András Bertalan Székely (Budimpešta).

Kakšne so možnosti objavljanja v Porabju in kako ste vi aktivni v sredstvih javnega obveščanja?

Sredstva javnega obveščanja v Porabju so radijske oddaje, štirinajstdnevnik *Porabje*, letopis *Slovenski koledar* in televizijske oddaje. V slovenskih radijskih oddajah objavljamo intervjuje s Slovenci iz Porabja in drugih krajev Madžarske. To so večinoma spomini na otroštvo, na mlada leta, na kmečka opravila in praznične dni, skratka na način življenja v 20. stoletju. V teh pogovorih govori vsakdo svojo različico porabskega narečja, zato so lahko vir za preučevanje jezika. Štirinajstdnevnik *Porabje* in letopis *Slovenski koledar* dobiva vsaka porabska družina. Večina prispevkov je napisanih v narečju. Prek časopisa in koledarja imam možnost, da rezultat dela vračam pripovedovalcem, njihovim otrokom in vnukom. S tem bi rada prispevala k ohranitvi slovenstva v Porabju.

Predstavitel monografije o Gornjem Seniku v SEM leta 1988. Od leve: Marija Kozar Mukič, Imre Gráfik, Ivan Sedej. Foto: arhiv MKM.

Marija Kozar Mukič je na vprašanja pisno odgovorila v februarju 1997.